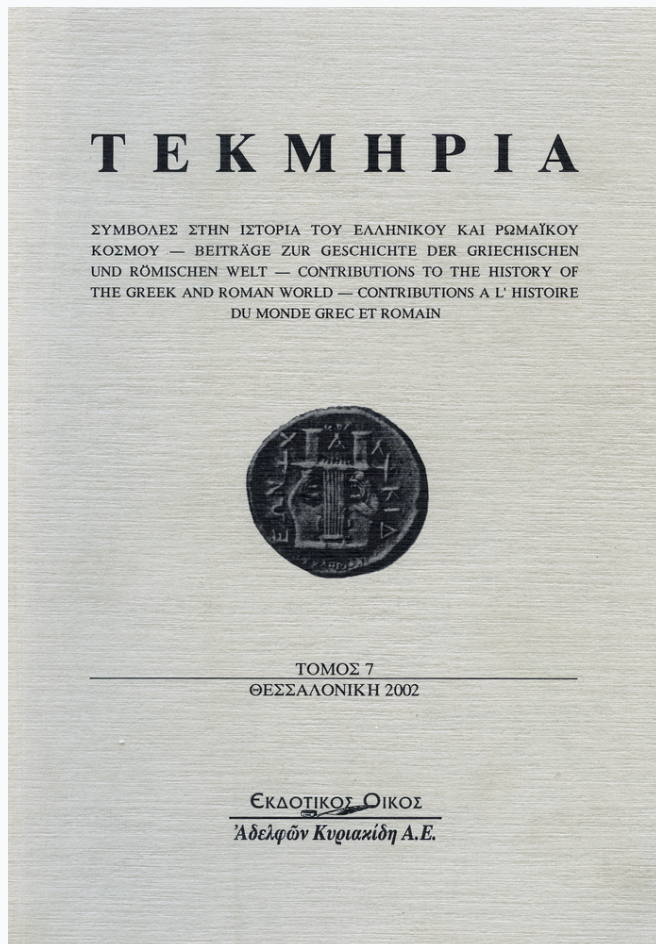

Tekmeria

Vol 7 (2002)

Παρατηρήσεις σε μιὰ νέα ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ territorium τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῆς Κασσάνδρειας (Πρινοχώρι)

ΗΛ. Κ. ΣΒΕΡΚΟΣ

doi: [10.12681/tekmeria.186](https://doi.org/10.12681/tekmeria.186)

To cite this article:

ΣΒΕΡΚΟΣ Η. Κ. (2002). Παρατηρήσεις σε μιὰ νέα ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ territorium τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῆς Κασσάνδρειας (Πρινοχώρι). *Tekmeria*, 7, 167–180. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.186>

Η. Κ. ΣΒΕΡΚΟΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΜΙΑ ΝΕΑ ΕΠΙΓΡΑΦΗ
ΑΠΟ ΤΟ TERRITORIUM ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΠΟΙΚΙΑΣ
ΤΗΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΕΙΑΣ (ΠΡΙΝΟΧΩΡΙ)*

Ἡ ἐκδιδόμενη κατωτέρω ἐπιγραφή ἔγινε γνωστή πρῶτα μόνο ἀπὸ φωτογραφία ποὺ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν ἀρχαιολόγο κ. Κ. Σισμανίδη, στὰ Χρονικά τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου [ΑΔ 46 Β2 (1991) [1996] 293, καὶ Πίν. 112γ], βάσει τῆς ὁποίας ἔγινε καὶ ἡ δημοσίευσή της στὸ *SEG XLVI*, 746 (πρβλ. καὶ *Bull. épigr.* 1997, 400). Ἡ παρούσα ἔκδοση θεωρήθηκε ἀναγκαία κυρίως γιὰ τὸν λόγο ὅτι δίνεται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ πλήρης περιγραφή τοῦ ἀνάγλυφου καὶ τὸ πλήρες κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ πρώτου ὀνόματος.

Οἱ συνθήκες καὶ ἡ θέση εὐρέσεως τοῦ ἀναγλύφου δὲν προσδιορίζονται με ἀκρίβεια. Στὰ Χρονικά τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου ἀναφέρεται ὅτι βρέθηκε στὴ θέση Πρινοχώρι, κοντὰ στὴ Γαλάτισσα ἀπὸ κάτοικο τῆς περιοχῆς. Πιθανότατα συνδέεται μετὰ τὰ ἀρχαία ἐρείπια ἀνατολικά τοῦ Πρινοχωρίου, ἀπ' ὅπου προέρχεται μία ἀκόμη ἐπιτάφια στήλη¹. Τὸ μνημεῖο φυλάσσεται σήμερα στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης μετὰ ΑΚΜΘ 16.145 [εἰκ. 1].

Πρόκειται γιὰ ἐπιτάφιο ἀνάγλυφο ἀπὸ εὐθριπτο μάρμαρο, τὸ ὁποῖο ἦταν ἐντοιχισμένο σὲ κάποιον μεγαλύτερο μνημεῖο². Εἶναι σπασμένο σὲ δύο τμήματα τὰ ὁποῖα

* Γιὰ τὴν ἄδεια δημοσίευσης τῆς ἐπιγραφῆς εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν ἀρχαιολόγο κ. Κ. Σισμανίδη.

1. Βλ. σχετικὰ Β. D. Merrit, «Inscriptional and topographical evidence for the site of Spartolus and the southern boundary of Bottice», *AJA* 27 (1923) 335, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ὡς πιθανὴ τὴν ταύτιση τοῦ οἰκισμοῦ μετὰ τὴν ἀρχαία Σπάρτωλο· πρβλ. Μ. Zahmt, *Olynth und die Chalkidier (Untersuchung zur Staatenbildung auf der Chalkidischen Halbinsel im 5. und 4. Jahrhundert v. Chr.)* [*Vestigia* 14], München 1971, 172 καὶ 237, σύμφωνα μετὰ τὸν ὁποῖο ἡ θέση τῆς Σπартώλου πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὰ Νέα Σύλατα [πρβλ. *SEG XLV*, 713]. Βλ. καὶ F. Papazoglou, *Les Villes de Macédoine à l'époque romaine*, *BCH Suppl.* XVI [École française d'Athènes], Paris 1988, 421, σημ. 37 (στὴ συνέχεια Papazoglou, *Villes*). Γιὰ τὴν ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ Πρινοχώρι βλ. καὶ *SEG II*, 406: Ἀλεξάνδρα μετὰ τῶν τέκνων / ἐαυτῆς τῷ ἰδίῳ ἀνδρὶ μύσας χάριν Ἀθηνοδώρω.

2. Παρόμοια ἀνάγλυφα, τὰ ὁποῖα ἦταν ἐντοιχισμένα σὲ κάποιον μεγαλύτερο μνημεῖο, εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ κυρίως τὴ Ρώμη, βλ. σχετικὰ καὶ P. Zanker, «Grabreliefs römischer Freigelassener», *JDAI* 90 (1975) 267-315.

ἔχουν συγκολληθεῖ. Στὸ ὑποχωρημένο ὀρθογώνιο πλαίσιο (ἀποκεκρουμένο κατὰ τὸ πάνω τμήμα τῆς κύριας ὄψης καὶ τὴν ἀριστερὴ πλευρὰ) εἰκονίζεται σὲ μετωπικὴ στάση ἀνδρική προτομὴ ἕως τοὺς ὠμους. Ἡ μορφή φορᾶ ἱμάτιο καὶ χιτῶνα. Τὸ πρόσωπο εἶναι τριγωνικόν, ἀρρυτίδωτο καὶ ὀστεῶδες, μὲ μεγάλο μέτωπο, μακρόστενα μάτια, ἴσια καὶ μακριὰ μύτη (ἡ ὁποία εἶναι ἀποκεκρουμένη), μικρὸ στόμα, κοντὸ γένι καὶ ἐλαφρῶς προεξέχον πηγούνι. Ἡ κόμμωση εἶναι κοντὴ καὶ ἀπαρτίζεται ἀπὸ κοντὲς δρεπανόσχημες ὀμάδες ποὺ κατευθύνονται ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς κεφαλῆς πρὸς ἔμπρός. Τὰ φρύδια ἀποδίδονται πλαστικά, στὴ θέση τους σχηματίζεται ἔντονα τὸ τόξο τῆς ὀφθαλμικῆς κόγχης. Τὰ μάτια εἶναι ἀσύμμετρα, μὲ παχὺ τὸ πάνω βλέφαρο. Τὸ στόμα ἀποδίδεται μὲ ἀπλὴ χάραξη, ἐνῶ τὰ αὐτιά προεξέχουν ἔντονα. Τὸ πηγούνι εἶναι στρογγυλεμένο καὶ προεξέχει ἐλαφρῶς. Οἱ πτυχώσεις τῶν ρούχων ἀποδίδονται μὲ βαθιὲς χαρακιές. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια εἶναι δουλεμένη μὲ χονδρὸ βελόνι. Σὲ ξεχωριστὸ διάχωρο κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση τριστιχὴ ἐπιγραφή. Διαστάσεις: 0,61X0,46X0,065 μ. Διαστάσεις πλαισίου: 0,41X0,38 μ. Ὑψος ἐνεπιγραφῆς ἐπιφάνειας: 0, 115 μ. Ὑψος γραμμάτων (ποικίλει): 0,016 (N στὸν 2ο στίχο)-0,026. Διάστιχα: 0,007-0,011.

*Ἀυφάτιος Θέωρος Λουτεῖω Ἐπαφροδεῖτω τῷ πατρί· ἔδωκαν
ἀύγουστάλαι τὰ τῆς κηδείας * οε'*

1.ΥΦ.Τ...ωρος Λουτεῖω κλπ. (SEG), λείπει τὸ κάτω τμήμα τῆς ἀριστερῆς κεραίας τοῦ Α, ἐνῶ σώζεται μόνον τὸ κάτω τμήμα τοῦ Ι, συμπλέγματα Ο+Σ, Θ+Ε, Ο+Σ, ἐλαφρὴ ἀπολέπιση στὴ θέση τοῦ Ω στὴ λέξη ΛΟΥΤΕΙΩ || 2. ἀκολουθεῖ στίξη μετὰ τὴ λέξη ΠΑΤΡΙ, τὸ Ν τῆς λέξης ΕΔΩΚΑΝ εἶναι μικρότερο || 3. οἱ ἀποστάσεις τῶν γραμμάτων εἶναι μικρότερες, τὸ ἀρχικὸ Α στὴ λέξη ΑΥΓΟΥΣΤΑΛΑΙ παρουσιάζει ἐλαφρὴ ἀπολέπιση στὸ ἀριστερὸ του τμήμα, σύμπλεγμα Τ+Η+Σ.

Μὲ βάση τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μορφῆς τοῦ πορτραίτου τὸ μνημεῖο μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στὸ β' τέταρτο τοῦ 3. αἰ. μ.Χ. Σχετικὰ μὲ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων παρατηροῦνται τὰ ἑξῆς: α) παρουσία τεσσάρων συμπλεγμάτων, β) χρῆση κυρίως γωνιωδῶν γραμμάτων (ρομβοειδῆ ὄμικρον καὶ θῆτα, γωνιώδες ὠμέγα), γ) πολυμορφία στὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων: παράλληλα μὲ τὸ ρομβοειδὲς ὄμικρον (π.χ. στὶς λέξεις *Ἀυφάτιος*, *Θέωρος*) χρησιμοποιεῖται καὶ τὸ στρογγυλὸ (στὶς λέξεις *Ἐπαφροδεῖτω*, *Ἀύγουστάλαι*, **ΟΕ*). Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ γράμματα *ἔφιλον* καὶ *σῖγμα*, τὰ ὁποία ἔχουν εἴτε γωνιώδες εἴτε μνηοειδὲς σχῆμα (μνηοειδὲς εἶναι τὸ *ἔφιλον* στὴν ἀρχικὴ συλλαβὴ τῆς λέξης *Ἐπαφροδεῖτω* καὶ στὴ δήλωση τοῦ

ἀριθμοῦ *ΟΕ, ὅπως καὶ τὸ σίγμα στὶς λέξεις ἀύγουστάλαι, τῆς, κηδείας). Ὁ τύπος αὐτὸς τῆς γραφῆς εἶναι χαρακτηριστικὸς τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ τέλους τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. καὶ κυρίως τοῦ α' μισοῦ τοῦ 3ου αἰ.³. Ὡστόσο, στὴν ἀκριβέστερη χρονολόγηση τῆς στήλης στὸ β' τέταρτο τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ. συνηγορεῖ τὸ πορτραῖτο τοῦ νεκροῦ, τὸ ὁποῖο εἶναι χαρακτηριστικὸ τῶν πορτραίτων τῆς περιόδου τῶν στρατιωτῶν αὐτοκρατόρων⁴.

Τὸ μνημεῖο ἀνήγειρε ὁ Αὐφάτιος Θέωρος στὴ μνήμη τοῦ πατέρα του Λουτείου Ἐπαφροδείτου. Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιγραφῆς ἔγκειται σὲ δύο σημεία: α) στὰ ὀνόματα τῶν προσώπων, τόσο δηλαδὴ τοῦ ἀναθέτη, ὅσο καὶ τοῦ νεκροῦ πατέρα του, καὶ β) στὴ μαρτυρία τῶν ἐπιφορτισμένων (γνωστῶν καὶ ἀπὸ ἄλλου) μὲ τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα augustales, καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἀναφορὰ μιᾶς συγκεκριμένης προσφορᾶς (διάθεση χρηματικοῦ ποσοῦ γιὰ τὴν κηδεῖα μέλους τῆς ὀργάνωσής τους).

* * *

α) Τὰ πρόσωπα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἄγνωστα ἀπὸ ἄλλου. Καὶ οἱ δύο ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν ρωμαίων πολιτῶν, προσδιορίζονται δηλαδὴ μὲ τὸ

3. Βλ. π.χ. καὶ τὴν ἐπιγραφή ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο Χαλκιδικῆς, D. Feissel-M. Sève, «La Chalcidique vue par Charles Avezou (Avril-Mai 1915): Notes de voyage et inscriptions», *BCH* 103 (1979) 316-7, ἀρ. 72 [=SEG XXIX, 593 καὶ *Bull. épigr.* 1980, 316, (180/I μ.Χ.)]· πρβλ. καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς *I.Beroia*, 68, τοῦ 229 μ.Χ. ἀπὸ τὴ Βέρροια. Πολυμορφία γραμμάτων ὑπάρχει καὶ στὴν ἐπιγραφή *I. Beroia*, 360 τοῦ 2. αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὴν ἴδια πόλη. Σχετικὰ μὲ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ βλ. καὶ F. Parazoglou, «Notes d'épigraphie et de topographie macédoniennes», *BCH* 87 (1963) 518, Fig. 2, καὶ 522-4, καὶ τὶς παρατηρήσεις τοῦ G. Daux, «Sur la chronologie des inscriptions de la Macédoine romaine», *BCH* 88 (1964) 418.

4. Γιὰ τὰ πορτραῖτα τοῦ β' τετάρτου τοῦ 3. αἰ. μ.Χ. βλ. Μ. Λαγογιάννη, *Πορτραῖτα σὲ ταφικὰ μνημεῖα τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ρωμαιοκρατίας*, Διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 1983, 44, καὶ 71-2 καὶ κυρίως Μ. Λαγογιάννη-Γεωργακάρκος, *Die Grabdenkmäler mit Porträts aus Makedonien. Corpus Signorum Imperii Romani. Corpus der Skulpturen der römischen Welt*, Athen 1998, 32-3, ἀρ. 15, Πίν. 4, 54, ἀρ. 48, Πίν. 22, 80-1, ἀρ. 89, Πίν. 40, 81, ἀρ. 90, Πίν. 40, 81-2, ἀρ. 91-2, Πίν. 41, 111-2, ἀρ. 151, Πίν. 64, καὶ Γ. Δεσπίνης-Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου-Ἐμ. Βουτυρᾶς, *Κατάλογος γλυπτῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης* I, Θεσσαλονίκη 1997, 156-8, ἀρ. 127, Εἰκ. 329. Ἰδιαίτερα χρήσιμες στὸ σημεῖο αὐτὸ ἦταν οἱ παρατηρήσεις τοῦ καθηγητῆ κ. Ἐμ. Βουτυρᾶ, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ θερμὰ.

λατινικό σύστημα ὀνοματοθεσίας καὶ φέρουν *gentilicium* καὶ *cognomen*⁵. Τὰ προσωπικά τους ὀνόματα (*cognomina*) ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν ἐλληνικῶν ὀνομάτων⁶. Τὸ ὄνομα Θεώρος ἀπαντᾷ σπάνια στὴ Μακεδονία. Κάποιος Ἀριστοτέλης Θεώρου ἀναφέρεται σὲ ὠνὴ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ἀπὸ τὴν Ἔφυτο⁷. Τὸ ὄνομα ὡστόσο εἶναι γνωστὸ στὸν ὑπόλοιπο ἐλληνικὸ κόσμο ἤδη ἀπὸ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ⁸, συχνὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ παρουσία του στὴ Ρώμῃ⁹. Ἀντίθετα εὐρύτερα διαδεδομένο στὴ Μακεδονία εἶναι τὸ ὄνομα Ἐπαφρόδειτος¹⁰, τὸ ὁποῖο φέρουν κυρίως μέλη ἀπὸ τὰ κατώτερα κοινωνικά στρώματα, δηλαδὴ δοῦλοι καὶ ἀπελεύθεροι¹¹.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἀναφορὰ δύο ἀκόμα ὀνομάτων γένους (*gentilicia*), ἀγνώστων μέχρι τώρα στὴν ἐλληνικὴ Ἀνατολή. Πρόκειται γιὰ τὰ *gentilicia* Aufatius καὶ Lut(e)ius, τὰ ὁποῖα ἀπαντοῦν, ἐξ ὅσων γνωρίζω, σπάνια καὶ σὲ λατινικὲς ἐπιγραφὰς τοῦ δυτικῆς τμήματος τῆς αὐτοκρατο-

5. Γιὰ τὴν παράλειψη τοῦ *praenomen* βλ. G. Daux, «La formule onomastique dans le domaine grec sous l'empire romain», *AJPh* 100 (1979) 13-30 καὶ C. Bradford-Welles, «Romanisation of the Greek East», *BSAP* (1964-5) 44-6.

6. Γιὰ τὴ χρήση ἐλληνικῶν ὀνομάτων ἀπὸ τοὺς *augustales* βλ. ἐιδικότερα R. Duthoy, «La fonction sociale de l'Augustalité», *Epigraphica* 35 (1973) 136 κ.ἐξ. (στὴ συνέχεια Duthoy, «Fonction sociale»), καὶ τοῦ ἰδίου, «Notes onomastiques sur les *Augustales: cognomina et indication de statut», *AC* 39 (1970) 88 κ.ἐξ. (στὴ συνέχεια Duthoy, «Notes onomastiques»).

7. Βλ. σχετικὰ Β. Μισσηλίδου-Δεσποτίδου, «Μία νέα ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἔφυτο», στό: *Α' Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς (Πρακτικά). Στὴν μνήμη Δ. Κανατσούλη, Θεσσαλονίκη 22-23 Ὀκτωβρίου 1999*, Θεσσαλονίκη 2001, 80-81 στ. 26-27.

8. Βλ. σχετικὰ καὶ *LGPNI-III*, s.v.

9. Βλ. H. Solin, *Die griechischen Personennamen in Rom. Ein Namenbuch I*, Berlin/New York 1982, 320-4, II, 1360 (στὴ συνέχεια Solin, *Namenbuch*).

10. Βλ. A. Tataki, *Macedonian Edessa. Prosopography and Onomasticon*, [*ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ* 18] Athens 1994, 42, ἀρ. 90, ὅπου κάποιος Ἐπαφρόδειτος Ἐπαφροδίτου, καὶ 47, ἀρ. 132, ὅπου κάποιος ἀπελεύθερος Λ. Ἰούλιος Ἐπαφρόδειτος. Βλ. καὶ I. Beroia, ἀρ. 295 καὶ εὐρετήρια (ὅπου καὶ τὸ ὑποκοριστικὸ Ἐπαφρᾶς), Ph. Petsas-M. B. Hatzopoulos-L. Gouanaropoulou-P. Paschidis, *Inscriptions du sanctuaire de la Mère des Dieux Autochtone de Leukopetra (Mecédoine)* [*ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ* 28], Athènes 2000, ἀρ. 56, 103, Κανατσούλης, *ΜΠ*, 51, ἀρ. 457, *IGX* 2. 2, 326, στ. 62 καὶ A. Salac, «Inscriptions du Pangée, de la région Drama-Cavala et de Philippes», *BCH* 47 (1923) 92, ἀρ. 23, ὅπου κάποιος [*E*]ραφροδί[us]. Γιὰ τὴ διάδοση τοῦ ὀνόματος στὸν ὑπόλοιπο ἐλληνικὸ κόσμο βλ. R. Parker, «Theophoric names and the history of Greek religion», στό: *Greek Personal Names: Their value as evidence* (ἐκδ. S. Hornblower-E. Matthews), Oxford 2000, 67 καὶ *LGPNI-III*, s.v.

11. Βλ. καὶ Solin, *Namenbuch* II, 1019.

ρίας. Ἡ οἰκογένεια τῶν Aufatii εἶναι γνωστή ἀπὸ δύο ἐπιγραφές ἀπὸ τὸ Iuvanum: τὴν πρώτη ἀνήγειραν ὁ M(arcus) Novius M(arci) f(ilius) Probus καὶ ὁ Aufatius Firmus στὸ φίλο τους (amico optimo) M(arco) Novio M(arci) f(ilio) Probo, ὁ ὁποῖος διετέλεσε IIIvir iure dicund(o), καὶ quaestor, quinq(uennalis) bis¹². Τὴ δεύτερη ἀνήγειρε στὸ θεῖο του M(arco) Aufatio M(arci) f(ilio) Firmo Novio Probo, ὁ ὁποῖος διετέλεσε aelilis, IIIvir i(ure) d(icundo), questor, quinq(uennallis) II, praefectus fabrum, ὁ ἀνεψιός του, praefectus equitum M(arcus) Aufatius P(ublili) f(ilius) Vindex Novius Probus¹³. Γιὰ πρώτη φορὰ ἀπαντᾶ, ἐξ ὄσων γνωρίζω, τὸ gentilicium Luteius¹⁴. Κάποια Luteia Caranti (filia;) εἶναι γνωστή ἀπὸ ἐπιτάφια στήλη ἀπὸ τὴ Χαϊδελεβέργη¹⁵, ἐνῶ σὲ λατινικὲς ἐπιγραφές τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας ἀπαντοῦν τὰ gentilicia Lotteius -Loteius¹⁶, Luteus-Lutevius¹⁷, Lutius-Lutius¹⁸.

12. Βλ. *Ann. épigr.* 1990, 228: *M(arco) Novio M(arci) f(ilio) / Arn(esi tribu) Probo, / IIIvir(o) iure / dicund(o), quaest(ori), / quinq(uennali) bis, / M(arcus) Novius M(arci) f(ilius) / Arn(ensi tribu) Probus, / Aufatius [F]irmus / amico optimo* (β' μισὸ 1ου αἰ. μ.Χ.).

13. Βλ. *Ann. épigr.* 1893, 50 [= *Ann. épigr.* 1990, 229]: *M(arco) Aufatio M(arci) f(ilio) / Arn(ensi tribu) Firmo / Novio Probo, aedili, IIIviro i(ure) d(icundo), / quaestori, quinq(uennali) II, / praefecto fabrum, / M(arcus) Aufatius P(ublili) f(ilius) Arn(ensi tribu) / Vindex Novius Probus, / praefectus equitum, / fratris filius fecit* (α' μισὸ 2ου αἰ. μ.Χ.) [=W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Berlin/Zürich/Dublin 1904, (ἀνατ. 1966), 348, H. Solin-O. Salomies, *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*, Hildesheim/Zürich/New York 1988, 27]. Βλ. σχετικὰ καὶ H. Devijver, *Prosopographia militiarum equestrum quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum* I, Leuven 1976, 135, A 192.

14. Γιὰ τὴν παρουσία ὀνομάτων γένους (gentilicia) ἀποκλειστικὰ στὴ Μακεδονία βλ. καὶ A. B. Tataki, «The Nomina of Macedonia», στὸ: *Roman Onomastics in the Greek East. Social and Political aspects. Proceedings of the International Colloquium on Roman Onomastics*, Athens, 7-9 September 1993 [*ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ* 21], Athens 1996, 107-8 [πρβλ. *SEG* 46 (1996) 703].

15. Βλ. *CIL* XIII, 6410: *Dis M(anibus) / Volcio Mer/catori an(norum) XXXX / Luteia Caranti (filia) / con(iugi) pien(tissimo) pos(uit)*.

16. Βλ. *CIL* V, 8836: *Lotteia Pr/imigeniae et / Lotteio Pri/migenio filio pientissimo / Lotteia Lucife/ra mater B. M.* (Patavium), *CIL* XI, 3375: *P. Loteius P. f(ilius) Severus* (Tarquinii): βλ. καὶ Schulze, *ὁ.π.* (σημ. 13), 426, Solin-Salomies, *ὁ.π.* (σημ. 13), 106. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι σὲ ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ Virunum (Noricum) ἀναφέρεται κάποιος L. Uteius: βλ. *CIL* III, 13519a: *Cosusioni / L. Uteii Vesmonnus*. Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τῶν λατινικῶν λέξεων στὰ ἑλληνικά καὶ τὴ χρήση τοῦ ο στὴ θέση τοῦ υ καὶ ἀντίστροφα βλ. Th. Eckinger, *Die Orthographie lateinischer Wörter in griechischen Inschriften*, München 1892, 58-65. Βλ. ἐνδεικτικὰ καὶ *IG* X 2. 1, 423, 713, ὅπου τὸ gentilicium *Τορπίλιος-Τορπίλιος*.

Ἡ χρήση διαφορετικῶν ὀνομάτων γένους (gentilicia) ἀπὸ πατέρα καὶ γιὸ δὲν προκαλεῖ ἐντύπωση. Τὸ φαινόμενο εἶναι γνωστὸ κι ἀπὸ ἄλλες ἐπιγραφές, π.χ. τῆς Θεσσαλονίκης, συνδέεται δὲ κυρίως μὲ τὸ δικαίωμα τῆς σύναψης ἑνὸς καθόλα νομίμου γάμου (*iustum matrimonium* ἢ *iustae nuptiae*)¹⁹. Στὴν περίπτωση δηλαδὴ τῶν προσώπων τῆς ἐπιγραφῆς μας, μὲ δεδομένη τὴν κοινωνικὴ θέση τοῦ πατρὸς Λουτείου Ἐπαφροδείτου ὡς ἀπελευθέρου²⁰, ὁ Αὐφάτιος Θέωρος κληρονομεῖ πιθανότατα τὸ νομικὸ *status* τῆς μητέρας του σύμφωνα μὲ τὸ *ius gentium*²¹, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ καὶ ἡ πιθανότητα ὁ Θέωρος νὰ ἀπέκτησε ὁ ἴδιος τὴν πολιτεία ὡς ἀπελευθέρου τῆς οἰκογένειας τῶν Aufatii²².

Στὰ ἐρωτήματα ποὺ ἀφοροῦν στὶς πρωϊμότερες φάσεις τῆς οἰκογενειακῆς ἱστορίας τῶν Luteii καὶ Aufatii ἢ στὴ γεωγραφικὴ τους προέλευση δὲν μπορεῖ

17. *CIL V*, 5292: *V. F. / L. Luteus Atestatis / sibi et Atiliae C. f. / Pupae uxori / et L. Lutevio L. f. / Prisco et L. Lutevio / L. f. Ouffentina*) *Calvisio Vlvir*. Πρβλ. καὶ Schulze, *ὁ. π.* (σημ. 13), 23, Solin-Salomies, *ὁ. π.* (σημ. 13), 108.

18. Βλ. σχετικὰ Schulze, *ὁ. π.*, (σημ. 13), 424, *Ann. épigr.* 1961, 224 [=Solin-Salomies, *ὁ. π.* (σημ. 13), 108]. Γιά τὴν ὀρθογραφία τῶν λατινικῶν λέξεων στὰ λατινικά καὶ τὴ χρήση τοῦ *ei* στὴ θέση τοῦ βραχέος *i* βλ. καὶ Eckinger, *ὁ. π.* (σημ. 16), 45-6.

19. Γιά παραδείγματα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη βλ. *SEG XXXVI*, 646 [=E. Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου, «Ἀπὸ τὴν κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων: Νέα ἐπιγραφικὰ εὐρήματα», *Ἀρχαία Μακεδονία* 5 (1989) [1993] 1562-9, ἀρ. 8, *SEG XLIII*, 468, *Bull. épigr.* 1995, 422, *Ann. épigr.* 1993, 1398], Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου, *ὁ. π.*, 569-76, ἀρ. 9 [=*SEG XLIII*, 462, *Ann. épigr.* 1993, 1399, *Bull. épigr.* 1995, 422] πρβλ. καὶ *SEG XXXVIII*, 709. Γιά συγκεντρωμένα παραδείγματα βλ. Μ. Σ. Γιῶνη, *Provincia Macedonia. Θεσμοὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου στὴ Μακεδονία ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 2000, 154-7 καὶ πρόσφατα Π. Ἀδὰμ-Βελένη - Ἡλ. Κ. Σβέρκος, «Ἐπιτάφιος στῆλης ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη» στὸ: *Ἀ Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς (Πρακτικά)*. Στὴν μνήμη Δημητρίου Κανατσούλη, *Θεσσαλονίκη* 22-23 Ὀκτ. 1999, Θεσσαλονίκη 2001, 22.

20. Γιά τὴν κοινωνικὴν θέση τῶν Augustales βλ. Duthoy, «Fonction sociale», 134-54, καὶ τοῦ ἰδίου, «Notes onomastiques», 88-98.

21. Βλ. σχετικὰ καὶ B. Rawson, «Family life among the lower classes at Rome in the first two centuries of the Empire», *CPh* 61 (1966) 74-7 καὶ P. R. C. Weaver, «The status of children in mixed marriage», στὸ: *The family in ancient Rome: new perspectives* (ἔκδ. B. Rawson), London 1986, 145-55· πρβλ. καὶ Γιῶνη, *ὁ. π.* (σημ. 19), 157.

22. Πρβλ. καὶ H. Pavis d'Escurac, «Affranchis et citoyeneté: les effets juridiques de l'affranchissement sous le Haut Empire», *Ktèma* 6 (1981) 188-91.

νὰ δοθεῖ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση²³. Ἐπιπλέον, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξακριβωθεῖ ἂν ἡ παρουσία τους στὴν Κασσάνδρεια συνδέεται μὲ τὴν ἴδρυση τῆς ἀποικίας²⁴, ἢ μὲ τὴν ἔντονη ἐμπορικὴ δράση τῶν Ρωμαίων κατὰ τὸν 2. αἰ. μ.Χ.²⁵. Ὡς βέβαιο πάντως πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἡ ἰδιαίτερα σημαντικὴ γεωγραφικὴ θέση τῆς πόλης (στό δίκτυο τῶν θαλασσίων ἐπικοινωνιῶν τοῦ βορείου Αἰγαίου), ἀλλὰ καὶ τὸ νομικὸ της καθεστῶς ὡς ἀποικίας, τὸ ὁποῖο διατηρεῖ ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή μας, τουλάχιστον ὡς τὸ β' τέταρτο τοῦ 3. αἰ. μ.Χ. προσεῖλκυσε ὅπωςδῆποτε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ρωμαίων καθόλη τὴ διάρκεια τῆς ρωμαιοκρατίας²⁶.

23. Γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. εἶναι ἡ οἰκογένεια τῶν Novii (μὲ προέλευση ἀπὸ τὴν Καμπανία), μὲ τὴν ὁποία συνδέονται συγγενικά οἱ Aufatii στὶς ἐπιγραφές ἀπὸ τὸ Iuvanum, βλ. A. J. S. Spawforth, «Roman Corinth: The formation of a colonial elite», στό: *Roman Onomastics in the Greek East, Social and Political aspects. Proceedings of the International Colloquium on Roman Onomastics*, Athens, 7-9 September 1993, (ἔκδ. A. D. Rizakis) [ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 21], Athens 1996, 180, ἀρ. 19.

24. Ἡ φύση τοῦ μνημείου (ἐπιτάφιο), ἢ ἀναφορὰ δύο μελῶν τῆς οἰκογένειας (πατρὸς καὶ υἱοῦ) στὴν Κασσάνδρεια, ἀλλὰ καὶ ἡ συμμετοχὴ τοῦ Λουτείου Ἐπαφροδείτου στό collegium Augustalium τῆς ἀποικίας, δὲν καθιστοῦν πιθανὴ τὴν παρουσία τους ἐδῶ μόνον γιὰ τὴν ἄσκηση τοῦ σχετικοῦ ἀξιώματος, ὅπως συμβαίνει σὲ ἄλλες περιπτώσεις, βλ. σχετικὰ R. Duthoy, «Les Augustales», *ANRW* II, 16. 2 (1978) 1282, ὑπ. 216 [(μὲ παραδείγματα), στὴ συνέχεια Duthoy «Augustales»].

25. Βλ. σχετικὰ A. J. N. Wilson, *Emigration from Italy in the Republican Age of Rome*, New York 1966, 91 καὶ Ἀθ. Ριζάκης, «Ἡ κοινότητα τῶν ἑπιπραγματευομένων Ρωμαίων τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ ρωμαϊκὴ οἰκονομικὴ διείσδυση στὴ Μακεδονία», *Ἀρχαία Μακεδονία* 4 (1983) [1986] 517 καὶ πρόσφατα τοῦ ἰδίου, «L'émigration romaine en Macédoine et la communauté marchande de Thessalonique: Perspectives économiques et sociales», *BCH Suppl.* XLI (2001), 109-132 (γιὰ τοὺς Ρωμαίους τῆς Θεσσαλονίκης).

26. Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Λιβίου ἡ Κασσάνδρεια καὶ ἡ Θεσσαλονικὴ ἀποτελοῦσαν τὶς σημαντικότερες πόλεις τῆς δεύτερης μερίδος, XLV. 30, 4. Γιὰ τὴν παρουσία Ρωμαίων στὴ Χαλκιδικὴ βλ. Δ. Σαμάρης, «Οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἡ Χαλκιδική», *Μακεδονικά* 25 (1985-6) [1986] 43-5 [πρβλ. *Bull. épigr.* 1989, 466]· πρβλ. καὶ L. D. Loukopoulou, «The fortunes of the roman conventus of Chalcidice», στό: *Roman Onomastics in the Greek East. Social and Political aspects. Proceedings of the International Colloquium on Roman Onomastics*, Athens, 7-9 September 1993 [ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 21], Athens 1996, 143-7.

* * *

β) Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ὁ ὄρος *augustales* χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει τὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα ἦταν ἐπιφορτισμένα μὲ τὴν ὀργάνωση τῆς λατρείας τοῦ Αὐγούστου καὶ γενικότερα τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας²⁷. Ἡ πλειονότητά τους ἀπαντᾷ σὲ λατινικὲς κυρίως ἐπιγραφές ἀπὸ τὶς ρωμαϊκὲς ἀποικίες (*coloniae*) καὶ τὰ *municipia*²⁸. Στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ἀναφέρονται π.χ. σὲ λατινικὲς ἐπιγραφές τῆς Κορίνθου, τῶν Πατρῶν, τῆς Ἀλεξάνδρειας Τρωάδος, κλπ.²⁹, ἐνῶ, εἰδικότερα στὴ Μακεδονία σὲ (λατινικὲς ἐπίσης) ἐπιγραφές³⁰ ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φιλίππων³¹ καὶ τὸ *municipium* Στόβοι³².

27. Γιὰ τοὺς *augustales* βλ. Duthoy, «Augustales», 1254-1309, κυρίως 1277-87 (γιὰ τὴν ὀργάνωσή τους), 1293-1306 (γιὰ τὴ σχέση τους μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴ λατρεία), 1307-9 (γιὰ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία). Γιὰ τὴ σχετικὴ μὲ τοὺς *augustales* βιβλιογραφία βλ. καὶ J.-U. Krause-J. Mylonopoulos-R. Cengia, *Bibliographie zur römischen Sozialgeschichte 2: Schichten, Konflikte, religiöse Gruppen, materielle Kultur*, Stuttgart 1998, 387-9. Βλ. ἐπίσης J. Tondel, «Beteiligung der Augustalen an der *munificentia privata* innerhalb des Gebietes der Donauprovinzen», *Eos* 73 (1985) 301-12 (πρβλ. *Ann. épigr.* 1987, 819) καὶ N. Ferri, *Arheološki Vestnik* 41 (1990) 597-606 (γιὰ τοὺς *seviri augustales* καὶ τοὺς *augustales* στὴν Ἄνω Μοισία).

28. Γιὰ τὴ γεωγραφικὴ διάδοση τοῦ ὄρου βλ. R. Duthoy, «Recherches sur la répartition géographique et chronologique des termes *sevir augustalis*, *augustalis* et *sevir* dans l'Empire romaine», *EpSt* 11 (1976) 143-214 (στὴ συνέχεια Duthoy, «Recherches») καὶ Duthoy, «Augustales», 1258, σμ. 30 (ὅπου ἐπιπλέον παραδείγματα).

29. Βλ. σχετικὰ Duthoy, «Recherches», 190. Γιὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Πατρῶν βλ. A. D. Rizakis, *Achaïe II: La cité de Patras: Epigraphie et Histoire* [ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 25] Athènes 1998, 39-40 καὶ ἀρ. 49, 50, 128, 145. Γιὰ τοὺς *augustales* στὴν Ἀλεξάνδρεια Τρωάδα βλ. καὶ M. Riel, «Two new inscriptions from Alexandria Troas», *TEKMHPIA* 5 (2000) 127-129.

30. Γιὰ τοὺς *augustales* στὶς ἐπιγραφές ἀπὸ τὴ Μακεδονία βλ. Δ. Κανατσούλης, «Ἡ Μακεδονικὴ πόλις ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς της μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου», *Μακεδονικά* 6 (1964-5) [1965] 59-61. Σχετικὰ μὲ τὴ διάδοση τῆς λατινικῆς γλώσσας στὴ Βαλκανικὴ βλ. Ath. Rizakis, «Le grec face au latin. Le paysage linguistique dans la péninsule balkanique sous l'empire», *Comm. Hum. Litt.* 104 (1995) 373-91 (κυρίως 380-6).

31. Γιὰ τὶς ρωμαϊκὲς ἀποικίες στὴ Μακεδονία βλ. F. Papazoglou, «La population des colonies romaines de Macédoine», *ŽAnt* 40 (1990) 111-24 [=SEG 40 (1990) 517, *Bull. épigr.* 1992, 297]. Γιὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φιλίππων (*colonia Augusta Iulia Philippensis*) βλ. F. Papazoglou, «Le territoire de la colonie de Philippes», *BCH* 106 (1982) 89-106 [πρβλ. *Bull. épigr.* 1983, 263], Δ. Σαμσάρης, «Τοπογραφικὰ προβλήματα τῆς ρωμαϊκῆς

Συγκεκριμένα, ἔνδεκα *Viviri augustales* εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῶν Φιλίππων³³, ἐνῶ πέντε *augustales* ἀπαντοῦν σὲ τρεῖς ἀναθηματικές ἐπιγραφές ἀπὸ τοὺς Στόβους. Ὅπωςδήποτε, οἱ ἐπιγραφές ἀπὸ τοὺς Φιλίππους, τόσο ἐξαιτίας τῆς φύσης τους (ἐπιτάφιες), ὅσο καὶ κυρίως ἐξαιτίας τῆς ἀποσπασματικότητος τῆς μορφῆς κάποιων ἀπὸ αὐτές, δὲν παρέχουν σαφεῖς πληροφορίες γιὰ τὴν ὁργάνωση, ἀλλὰ καὶ τὶς δραστηριότητες τῶν προσώπων αὐτῶν. Μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἐπιγραφές ἀπὸ τοὺς Στόβους, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στὴν κοινωνικὴ δράση τῶν *augustales* στὰ πλαίσια τοῦ *municipium*³⁴· σὲ θετικὴ διατύπωση ἢ πρώτη ἀφορὰ στὴν ἀνάθεση ἑνὸς ἀγάλματος τῆς θεᾶς Νεμέσεως στὸν θεοποιημένο αὐτοκράτορα καὶ τὴν πόλη τῶν Στόβων ἀπὸ τρεῖς *augustales*, τοὺς *Sex(tus) Cornelius Audoleo, C. Fulcinus Epictetus* καὶ *L. Mettius Epictetus*³⁵, ἢ δευτέρη τὴν ἀνέγερση ἑνὸς μνημείου στὴν Ἴσιδα ἀπὸ τὸν *augustalis* *T. Fl(avius) Longinus*³⁶, ἐνῶ ἡ τρίτη (ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ *Kavadarci*) ἀφορὰ κάποια ἀνάθεση στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνα ἀπὸ τὸν *augustalis* *Memmius Anencletu[s]*³⁷.

Ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸ Πρινοχώρι ἔγκειται τόσο στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο προβάλλονται τὰ μέλη τῆς ὁργάνωσης τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας ὅσο καὶ κυρίως στὴν ἀναφορὰ μιᾶς συγκεκριμένης δραστηριό-

ἀποικίας τῶν Φιλίππων», *Ἀρχαία Μακεδονία* 4 (1983) [1986] 541-8 [πρβλ. *Bull. épigr.* 1988, 854] καὶ Papazoglou, *Villes*, 405-13.

32. Γιὰ τὸ *municipium* Στόβοι (*municipium Stobensium*) βλ. F. Papazoglou, «*Oppidum Stobi civium Romanorum and municipium Stobensium*», *Chiron* 16 (1986) 213-37 [πρβλ. *Bull. épigr.* 1988, 825] καὶ Papazoglou, *Villes*, 313-23.

33. Κατάλογο τῶν *seviri augustales* τῆς ἀποικίας παραθέτει ὁ L. Bormann, *Philippi, Stadt und Christengemeinde zur Zeit des Paulus*, Leiden / New York / Köln 1995, 45-6 [=SEG XLV, 789], τὸν ὁποῖο συμπληρώνει μὲ ἀφορμὴ μιᾶς νέας ἐπιγραφῆς (ἔπου κάποιος *Vivir augustalis*) ἢ X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, «Ἐνα ἀρχαῖο πόλισμα στὴν Ἐλευθερούπολη Νομοῦ Καβάλας», *ΤΕΚΜΗΡΙΑ* 4 (1998/9), 49-50 καὶ σημ. 87.

34. Βλ. συνοπτικὰ καὶ A. Abramenko, «Die innere Organisation der Augustalität: Jahresamt und Gesamtorganisation», *Athenaeum* 81 (1993) 13.

35. Βλ. F. Papazoglou, «*Dedicaces Deo Caesari de Stobi*», *ZPE* 82 (1990) 213-4, ἀρ. 1 [=Ann. épigr. 1990, 877] καὶ J. Wiseman, «Deus Caesar and other gods at Stobi», *Ἀρχαία Μακεδονία* 6 (1996) [1999] 1360-1, ἀρ. 1. Βλ. σχετικὰ καὶ Ἡ. Κ. Σβέρκος, *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Ἄνω Μακεδονίας τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (Πολίτευμα, κοινωνία, ἀνθρωπωνυμία)*, Θεσσαλονίκη 2000, 105.

36. Βλ. Papazoglou, «*Dedicaces*», 217-20, ἀρ. 3 [=Ann. épigr. 1990, 879] καὶ Wiseman, 1361-2, ἀρ. 3.

37. *Spmenik* 71 (1931) 152.

τητάς τους. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὄρου *augustales*-αὐγουστάλαι σὲ ἑλληνικὲς ἐπιγραφὰς εἶναι σπάνια³⁸. Στὴ Μακεδονία, ἐξ ὅσων γνωρίζω, ἀπαντᾶ μία ἀκόμα φορὰ σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τῆ Μένδη, ἡ ὁποία ἔχει παρόμοιο περιεχόμενο μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Πρινοχώρι: *Κουάρτα Ἀσυνκρῖ/[τ]ω < τῶ ἀνδρὶ μνή/[μ]ης χάριν < ἔδω/[κ]αν δὲ καὶ οἱ Αὐγου/στάλαι κατὰ τὸ δόγμα τὰ ἰς τὴν κηδείαν δηνάγια / < O<E<*³⁹. Καὶ οἱ δύο ἐπιγραφές, τόσο δηλαδὴ τῆς Μένδης, ὅσο τοῦ Πρινοχωρίου, συνδέονται μὲ τὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῆς Κασσανδρείας (*Colonia Iulia Augusta Cassandrensis*)⁴⁰, ἡ ἀγροτικὴ περιοχὴ (*territorium*) τῆς ὁποίας φαίνεται νὰ καταλαμβάνει ὅλους τοὺς οἰκισμοὺς (*vici*) στὴ χερσόνησο τῆς Παλλήνης στὰ νότια⁴¹, ἐνῶ βόρεια φτάνει μέχρι τοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Βάβδος⁴².

Ὁ τύπος *αὐγουστάλαι* στὸν πληθυντικὸ εἶναι ἐνδεικτικὸς ὅτι αὐτοί, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου, ἦταν ὀργανωμένοι σὲ σωματεῖο (*collegium*), μέλος τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε ὁ Λούτειος Ἐπαφρόδειτος⁴³. Ἀπὸ λα-

38. Γιὰ συγκεντρωμένα παραδείγματα βλ. Feissel-Sève, *ὁ. π.* (σημ. 3), 312-3, ἀρ. 60 [=SEG XXIX, 614], ὅπου ἀναφέρονται οἱ ἐπιγραφές *MAMA I*, 169, 216, *IG XIV*, 157. Γιὰ τὴ μεταγραφὴ τῶν λατινικῶν λέξεων στὰ ἑλληνικὰ βλ. A. Cameron, «Latin words in the Greek Inscriptions of Asia Minor», *AJPh* 52 (1931) 239 καὶ H. J. Mason, *Greek terms for Roman Institutions: A Lexicon and Analysis*, *ASP* 13 (Toronto 1974), 28.

39. Βλ. σχετικὰ Feissel-Sève, *ὁ. π.* (σημ. 3), 312-3, ἀρ. 60 [=SEG XXIX, 614, *Bull. épigr.* 1980, 316, πρβλ. *Bull. épigr.* 1997, 400].

40. Γιὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῆς Κασσανδρείας βλ. Δ. Κ. Σαμσάρης, «Ἡ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῆς Κασσανδρείας (*colonia Iulia Augusta Cassandrensis*)», *Δωδώνη* 16 (1987) 353-437 (στὴ συνέχεια Σαμσάρης, «Κασσάνδρεια») [=SEG XXXVII, 559, πρβλ. *Ann. épigr.* 1989, 651] πρβλ. M. B. Hatzopoulos, *Une Donation du roi Lusimaque [MEΛETH-MATA 5]*, Athènes 1988, 43-9, 63-5 καὶ Papazoglou, *Villes*, 424-6.

41. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἐδαφῶν αὐτῶν, ὅπως καὶ ἡ Ὀλυνθος, εἶχε ἐνσωματωθεῖ στὴν Κασσάνδρεια ἤδη μὲ τὴν ἴδρυση τῆς πόλης ἀπὸ τὸν Κάσσανδρο, βλ. Διόδωρος, XIX. 52, 2-3 καὶ Λίβιος, XLIV. 10, 11-2. Ἐπιπλέον βλ. καὶ τὴν ἐπιγραφὴ *Syll.*³, 332 [πρβλ. πρόσφατα Hatzopoulos, *Donation*, 22-6, *SEG XXXVIII*, 620] γιὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Βοττικῆς στὴν ἑλληνιστικὴ πόλη. Σχετικὰ βλ. καὶ Zahmt, *ὁ. π.* (σημ. 1), 218 καὶ Papazoglou, *Villes*, 424.

42. Βλ. *Bull. épigr.* 1997, 400, *SEG XLVI*, 746. Γιὰ τὰ ὄρια τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας βλ. καὶ Σαμσάρης, «Κασσάνδρεια», 363-6.

43. Ὁ ὄρος *κολλήγιον αὐγουστάλων* ἀπαντᾶ σὲ ἀδημοσίευτη ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Κασσάνδρεια, ἡ ὁποία πρόκειται νὰ δημοσιευθεῖ ἀπὸ τὸν ὑπογράφωντα. Γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν *augustales* χρησιμοποιοῦνται στίς λατινικὲς ἐπιγραφές ἀπὸ τὸ δυτικὸ τμήμα οἱ ὄροι *collegium* καὶ *corpus*. Στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ὡς *collegium* ἀναφέρονται σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Κόρινθο, βλ. *CIL III*, 7268 [=CIL V, 8818=ILS 1503]. Σχετικὰ μὲ τὴν

τινικὲς ἐπιγραφές τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας γνωρίζουμε ἐπίσης ὅτι αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν ἰδιαίτερη τάξη (*ordo*)⁴⁴ ἀνάμεσα στὴν *ordo decurionum* καὶ τὴν *plebs*⁴⁵. Ὡς βέβαιο ἐπίσης πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι οἱ αὐγουστάλαι-*augustales* ὀρίζονται ἀπὸ τὴν τάξη τῶν *decuriones*⁴⁶, καθὼς καὶ ὅτι ἡ πλειοψηφία τους προέρχεται ἀπὸ τὴν τάξη τῶν ἀπελευθέρων⁴⁷.

Ἡ προσφορὰ χρημάτων ἐκ μέρους κάποιου συλλόγου (*collegium*) γιὰ τὴν κηδεία (*funus*) τῶν μελῶν του εἶναι ἤδη γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐπιγραφές τῆς Κασσανδρείας καὶ τοῦ ὑπολοίπου ἑλληνο-ρωμαϊκοῦ κόσμου⁴⁸. Ἔτσι, σύμφωνα μὲ ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν ἀποικία τὸ *κολλήγιον οὐρβανῶν* (*collegium*

ὀργάνωση τῶν *augustales* βλ. Neumann, «Augustales», *RE* II, 2 (1896) 2356-7, Duthoy, «Augustales», 1285-6. Βλ. καὶ τὶς ἐπιγραφές ἀπὸ τὸ Misenum, *Ann. épigr.* 1993, 468 καὶ J. H. D'Arms, «Memory, money and status at Misenum: Three new inscriptions from the *collegium of augustales*», *JRS* 90 (2000) 126-44.

44. Βλ. Neumann, «Augustales», *RE* II, 2 (1896) 2356-7, Duthoy, «Augustales», 1285, ὑπ. 241 (μὲ παραδείγματα). Βλ. σχετικὰ καὶ G. Alföldy, *Ἱστορία τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας* (μτφρ. ἂ. Χανιώτης), Ἀθήνα 1988, 231 καὶ Abramenko, *ὄ. π.* (σημ. 34), 24.

45. Βλ. ἐνδεικτικὰ *CIL* X 4760 στ. 16-8: *decrevit / ordo decurionum et Augustalium et pleps universa* (Suessa, 193 μ.Χ.). Σχετικὰ βλ. καὶ Neumann, «Augustales», *RE* II, 2 (1896) 2356-7, Duthoy, «Augustales», 1285.

46. Βλ. ἐνδεικτικὰ Rizakis, *Achaïe* II, 178-9, ἀρ. 128 (2.(;) αἰ. μ.Χ.). Βλ. σχετικὰ καὶ Duthoy, «Augustales», 1280-1, ὅπου ἐκφράσεις ὅπως π.χ. *augustalis decreto decurionum gratis, augustaliatis et seviratus decreto decurionum gratis datus est* κλπ.· πρβλ. καὶ P. Kneissl, «Entstehung und Bedeutung der Augustalität. Zur Inschrift der ara Narbonensis (*CIL* XII 4333)», *Chiron* 10 (1980) 321-2.

47. Βλ. σχετικὰ ἀν. σημ. 20. Βλ. καὶ τὴν ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ *municipium Singidunum*, M. Mircović-M. Dusančić, *Inscriptions de la Mésie Supérieure, Vol. 1: Singidunum et le Nord-Quest de la Province*, Beograd 1976, 47, γιὰ τὰ περιθώρια κοινωνικῆς ἀνόδου.

48. Γιὰ παραδείγματα ἐπαγγελματικῶν καὶ θρησκευτικῶν συλλόγων ἀπὸ τὴ Μακεδονία βλ. ἐνδεικτικὰ *IG* X 2. 1, 288, *IG* X 2. 1, 291, Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου, *ὄ. π.* (σημ. 19), 1569-77, ἀρ. 9 [=SEG XLIII, 462, *Ann. épigr.* 1993, 1399, *Bull. épigr.* 1993, 422 (Θεσσαλονίκη)], *Ann. épigr.* 1997, 1353 (Στόβοι), *I. Beroia*, 372 (Βέροια), *Bull. épigr.* 1994, 402· πρβλ. *Bull. épigr.* 1987, 680 (Θεσσαλονίκη), Ἐμ. Βουτυράς, «Παρατηρήσεις σε τρία ἐπιγράμματα: 3. ἐπιτύμβιο γιὰ ἓνα μύστη», *Ἑλληνικά* 35 (1984) 44-50 [=SEG XXXV, 751, *Bull. épigr.* 1987, 684 (Λητή, 187/8 μ.Χ.)] καὶ *Bull. épigr.* 1991, 404. Βλ. καὶ O. M. van Nijf, *The civic world of professional associations in the Roman East*, Amsterdam 1997, 31-69. Γιὰ ἀνάλογες δραστηριότητες τῶν σωματείων στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας βλ. Fr. M. Ausbüttel, *Untersuchungen zu den Vereinen im Westen des römischen Reiches*, *FAS* 11, Kallmünz 1982, 59 κ. ἔξ.

urbanorum) κάλυψε τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν κηδεΐα τοῦ Πλωτιανοῦ Μάρκου⁴⁹, ἐνῶ σὲ ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Ὀλυνθο ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἀρχισυνάγωγος καὶ τὸ κολλήγιον τοῦ θεοῦ Ἡρωος ἀνήγειραν τὸ βωμὸ τοῦ Βαιβίου Ἀντωνίου⁵⁰.

Σ' αὐτὰ τὰ συμφραζόμενα ἡ ἀνάληψη τῶν ἐξόδων γιὰ τὴν κηδεΐα τοῦ Λουτείου Ἐπαφροδείτου, ὅπως καὶ τοῦ Ἀσυνκρίτου, ἐκ μέρους τοῦ σωματείου (collegium) τῶν augustales δὲν προκαλεῖ ἐντύπωση⁵¹. Σπάνια ὡστόσο ἀναφέρεται τὸ ποσὸ πού καταβλήθηκε⁵²· τὸ γεγονός πάντως ὅτι καὶ στίς δύο ἐπιγραφές ἀνέρχεται στὰ ἑβδομήντα πέντε δηνάρια εἶναι ἐνδεικτικὸ τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς θεσμοθετημένης κατάστασης, ἐνῶ μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ὀργάνωση τοῦ συλλόγου, τὴ δυνατότητα δηλαδή νὰ λαμβάνει ἀποφάσεις κατὰ τὸ πρό-

49. Βλ. σχετικὰ Σαμσάρης, «Κασσάνδρεια», 410, ἀρ. 87 [=SEG XXXVII. 559], πρβλ. *AΔ* 39 (1984) [1989] Χρον. Β, πίν. 114 [=Bull. épigr. 1991, 404, SEG XXXIX, 597, Ann. épigr. 1991, 1424]: *Κολλήγιον οὐρ/βανῶν Πλω/τιανῶ Μάρκω / ἔδωκαν ἰς κη/δεΐαν * ν* (hedera). Βλ. καὶ van Nijf, ὁ. π. (σημ. 48), 50. Γιὰ τὸ *collegium urbanorum* βλ. καὶ H. Pavis d' Escurac, «*Origo et résidence dans le monde du commerce sous le Haut-Empire*», *Kièma* 13 (1988) [1992] 60-1.

50. Βλ. D. M. Robinson, «Inscriptions from Macedonia 1938», *TAPhA* 69 (1938) 61-4, ἀρ. 15, πίν. XI: *Αἰλιανὸς Νεΐκων / ὁ ἀρχισυνάγωγος / θεοῦ Ἡρωος καὶ τὸ / κολλήγιον Βαιβίω / Ἀντωνίω ἀνέστησε[ν] / τὸν βωμόν. / Τὸν δὲ πίνακα ἀνέ/στησε γαμβρὸς αὐτοῦ] / Ἀξιδάρης*· πρβλ. καὶ Σαμσάρης, «Κασσάνδρεια», 396, ἀρ. 1.

51. Γνωστὴ εἶναι ἐπίσης ἡ κατόπιν ἀποφάσεως τῶν βουλευτῶν (decreto decurionum) ἀνάληψη τῶν ἐξόδων τῆς ταφῆς ἐκ μέρους τῆς πόλης, ἢ ἀκόμα ἡ παραχώρηση δημόσιας γῆς γιὰ τὴν ταφή (honoris causa). Βλ. ἐνδεικτικὰ *CIL* XIV 415 (Ostia), *CIL* IX 3835 (Antinum)· πρβλ. *ILS* II, 1, 6473 (Brundisium), *ILS* III, 944 (index) καὶ Duthoy, «Fonction sociale», 147. Βλ. σχετικὰ G. Wesch-Klein, *Funus publicum. Eine Studie zur öffentlichen Beisetzung und Gewährung von Ehrengräbern in Rom und den Westprovinzen*, Stuttgart 1993 119-123 καὶ 155.

52. Σὲ 50 δηνάρια ἀνέρχεται τὸ ποσὸ τὸ ὁποῖο διέθεσε τὸ κολλήγιον οὐρβανῶν γιὰ τὴν κηδεΐα τοῦ Πλωτιανοῦ Μάρκου (βλ. ἀν. σημ. 49). Στὴν ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Ὀλυνθο (βλ. ἀν. ὑπ. 50) δὲν ἀναφέρεται τὸ ποσὸ, δηλώνεται ὡστόσο ὅτι στὴν ἀνέγερση τοῦ μνημείου συμμετέχουν τόσο τὸ κολλήγιον τοῦ θεοῦ Ἡρωος, ὅσο καὶ ὁ γαμβρὸς τοῦ νεκροῦ. Σύμφωνα μὲ τὸν Ausbüttel, ὁ. π. (σημ. 48), 62, καὶ σημ. 22, τὰ ποσὰ πού καταβάλλονται ἐκ μέρους συλλόγων γιὰ τὰ ἔξοδα τῆς κηδεΐας κυμαίνονται ἀπὸ 200 σηστέριους ἕως 490 δηνάρια. Στὴν πλειοψηφία τῶν παραδειγμάτων τὰ ποσὰ αὐτὰ φαίνεται νὰ εἶναι ἰδιαίτερα ὑψηλὰ σὲ σχέση μὲ αὐτὰ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας. Γιὰ τίς τιμὲς τῶν μνημείων τῆς Θεσσαλονίκης *IG* X 2. 1, 357 καὶ L. Robert, «Les inscriptions de Thessalonique», *RPh* 48 (1974) 235. Γιὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν Ἄνω Μακεδονία βλ. πρόσφατα Ἀ. Ριζάκης - Ἰω. Τουράτσογλου, «Mors macedonica. Ὁ θάνατος στὰ ἐπιτάφια μνημεῖα τῆς Ἄνω Μακεδονίας», *AE* 2000, 259.

τυπο της πολιτικής ζωής συνδέεται πιθανότατα ο όρος *κατά τὸ δόγμα* στην επιγραφή από τη Μένδη⁵³.

Με τὸ πολυσυζητημένο στην ἔρευνα πρόβλημα τῆς χρονικῆς σχέσεως τοῦ προερχόμενου ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ λατρεία ἀξιώματος τῶν *augustales* καὶ τῶν *augustales* ὡς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ὅπως δηλώνεται μὲ τοὺς ὄρους *collegium* ἢ *corpus* δὲ θεωροῦμε ἀναγκαῖο νὰ ἀσχοληθοῦμε στὸ σημεῖο αὐτό⁵⁴. Ἐκεῖνο ποὺ προκύπτει σαφῶς ἀπὸ τὴ δημοσιευμένη ἐδῶ επιγραφή, ὅπως καὶ ἀπὸ ἄλλες, εἶναι ὅτι οἱ *augustales* ὡς κοινωνικὴ ὀργάνωση τῶν ἀπελευθέρων, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν καθαρὰ πολιτικὸ της χαρακτήρα, τὴ σύνδεση δηλαδή μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴ λατρεία, ἐξυπηρετοῦσε καὶ καθαρὰ κοινωνικοὺς σκοποὺς, δηλαδή τὴν ἔμπρακτη ἀλληλεγγύη τῶν μελῶν τοῦ συλλόγου. Βέβαια, ἡ ἀλληλεγγύη αὐτὴ μαρτυρεῖται, ἐξ ὅσων γνωρίζω, μόνον μὲ τὴν προσφορὰ ἑνὸς ποσοῦ γιὰ τὴν κηδεῖα μέλους τοῦ συλλόγου. Ὡστόσο, τίποτα δὲν ἀποκλείει νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλες μορφές στὸ πλαίσιο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, οἱ ὁποῖες δὲν μᾶς ἔχουν γίνει ἀκόμη γνωστές⁵⁵.

Ἰόνιο Πανεπιστήμιο
Τμῆμα Ἱστορίας

Ἡλίας Κ. Σβέροκος

53. Βλ. σχετικὰ καὶ Abramenko, *ὁ. π.* (σημ. 34), 23, σημ. 47, μὲ ἀναφορὲς στὸν ὄρο *decreta Augustalium*.

54. Βλ. Abramenko, *ὁ. π.* (σημ. 34), 33.

55. Πρβλ. καὶ van Nijf, *ὁ. π.* (σημ. 48), 73 κ.έξ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

BEMERKUNGEN ZUR EINER NEUEN INSCRIFT AUS DEM TERRITORIUM
DER RÖMISCHEN KOLONIE KASSANDREIA (PRINOCORI)

Die hier veröffentlichte Inschrift ist der Fachwelt erst durch die Χρονικά τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου [AD 46 (1991) [1996] Chron. B2, 293, 112c= Photo vom Archäologen Dr. K. Sismanidis], dann durch das *SEG* (Bd. XLVI, 746: erste Textpublikation; vgl. *Bull. épigr.* 1997, 400) bekannt geworden. Die Notwendigkeit einer Neupublikation ergab sich vor allem aus dem Grund, dass sie die Beschreibung des Grabreliefs selbst sowie den vollständigen Text (mit der Lesung des ersten Namens) bringt.

Nach dem Wortlaut der Inschrift hat das Monument ein Αὐφάτιος Θέωρος im Andenken an seinen Vater Λούτειος Ἐπαφρόδειτος errichtet, die Beerdigungskosten (75 Denare) der Verein der *Augustales* (dessen Mitglied offenbar der Vater war) bezahlt.

In der die beiden Namen betreffenden Untersuchung wird gezeigt, dass die auch im Westen selten vorkommenden *Gentilicia Aufatius* und *Luteius* (s. *Ann. épigr.* 1990, 228-229 bzw. *CIL* XIII, 6410, V, 5292, 8836, XI, 3375,) im griechischen Osten (nach dem bisherigen Quellenbestand) erst hier bezeugt sind. Was das in der Forschung öfter behandelte *Collegium* der *Augustales* betrifft, so kann ein weiteres im Mende gefundenes -also ebenfalls aus dem *Territorium* vom Kassandreia stammendes- Zeugnis (*SEG* XXIX, 614) ähnlichen Inhalts vielfach instruktiv sein.

Ἡλ. Σβέρκος, Εἰκ. 1